

SZEMLE, ISMERTETÉSEK

Fodor István¹

1943. szeptember 8. – 2021. április 3.

A délvidéki Zentán indult az élete, és Budapesten hunyt ki 78. életévében. Sokan ismertük és szerettük mind a teljes magyar hazában, mind külföldön. Azon ritka emberek egyike volt, akik számára a szakmai munka egyúttal kedvtelésből úzó foglalkozás is volt. Remek beszélgető-partnerként, kitűnő adomázóként ismertem meg, akinek rengeteg élményt sikerült fölhalmaznia sok utazása, számtalan ásatása, politikai hírességeknek múzeumbeli kalauzolgatása és a bürokratákkal való hadakozásai során, amelyekről igen ízesen tudott beszámolni, különösen olyankor, amikor sikerült pár órán át finom borok társaságában tájékoztatnunk egymást magán- és szakmai világunk eseményeiről és rejtelmeiről. Ezért is érezhetjük sokan úgy, hogy olyan embert, kollégát, barátot veszítettünk el, akinek a hiánya nagyon fájdalmas.

Nyelvészként nem vagyok hivatott arra, hogy hitelesen nyilatkozzam szakmai tevékenységéről, bár igyekszem megkísérelni, hogy méltassam tudományos működését, de leginkább talán csak a kollégáról, a barátról, az emberről szólhatok.

Nyelvészeti érdeklődése is volt, mesélte, hogy tanult törököt és turkológiát az egyetemen, érezhetően rendelkezett uralisztikai ismeretekkel is. Szoros kapcsolat fűzte Hajdú Péterhez, aki meglehetősen sokat foglalkozott őstörténeti kérdésekkel is, így voltak közös szakmai problémáik is. Fodor nézetei komolyan befolyásolták Hajdút abban, ahogy kijelölte az uráli nyelvcsalád őshazájának határait az Urál két oldalán.

1962-ben magyar állami ösztöndíjjal a moszkvai Lomonoszov Egyetemen történelmet és régészetet tanult, leginkább a szkíta, a szarmata és a hun kori emlékek kötötték le a figyelmét. Ezeken kívül foglalkozott a finnugor népek és a volgai bolgárok hagyatékával is. Három évig turkológiát hallgatott Moszkvában a Keleti Nyelvek Intézetében. A régészetet tehát Moszkvában tanulta, ahol igen sok oroszországi szakemberrel ke-

¹ Fodor István gyermekei, Fodor Ilona és Fodor László segítségemre voltak ezen búcsú megírásakor, amit ezúton is köszönök.

rült kapcsolatba, sokszor részt vett azok ásatásain is, tehát közvetlen tapasztalatai voltak a Szovjetunióban és Oroszországban végzett kutatómunkáról. Még életének utolsó éveiben is rendszeresen meghívták konferenciákra az ottani szakemberek, és mindig örömmel utazott oda, sok ottani kollégát barátként aposztrofált.

Életének ez a szakasza alapozta meg magas színvonalú orosz tudását, de jó néhány más nyelvet is kitűnően ismert és használt. Hangsúlyozta, hogy idegen nyelvek alapos ismerete nélkül nem végezhető komoly tudományos munka, és az ősmagyar régészettel foglalkozóknak az orosz nyelv és az orosz nyelvű szakirodalom ismerete elengedhetetlen, ami egyesek esetében sajnálatos módon megrekedt a teljesületlen követelmények körében.

Tudományos tevékenységének középpontjában a magyar őstörténet és a honfoglalás kora állt. Karrierjének fontos állomásaként a Magyar Nemzeti Múzeumba került 1967-ben, ahol pár évnyi segéd-muzeológusi, muzeológusi és tudományos titkári szolgálat után kinevezték a Középkori Osztály vezetőjévé, majd 1986-ban a múzeum főigazgatójává. Fontos kiállításokat szervezett, rendszerezte és átszervezte a múzeum fölöttébb gazdag anyagát. Ezen a téren a legnagyobb vállalkozás talán a honfoglalás millicentenáriumi kiállításának létrehozása volt. Ebbéli tevékenységének elismerése volt, hogy nyugdíjazása után címzetes főigazgatói titlussal tüntették ki. Kitüntetésekben egyébként nem volt hiány, tisztában voltak a felelős funkciók betöltői, hogy rendkívül jelentős munkát fejtett ki szakmájában és nemzeti tudatunk formálásában.

Tagja volt egy sereg hazai és nemzetközi tudományos testületnek, ezekben intenzíven képviselte nemzeti tudományos érdekeinket. Nagyon fontos tevékenysége volt, hogy részt vett abban a munkában, amelynek révén felderítették a „felszabadítók” által elrabolt nemzeti értékeinket és lelőhelyüket, közreműködött továbbá legalább egy részüknek a visszaszerzésében. Szegeden az egyetemen bevezette az ifjú régészpálántákat a tudomány művelésébe, de oktatott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és külföldi felsőfokú intézményekben is.

Beszélgetéseink során nagyon gyakran szóba került László Gyula és az ún. kettős honfoglalásról kialakított elképzelése. László Gyulát közelről ismerte, gyakran beszélgetett vele. Sokszor leszögezte nekem, hogy László Gyula epigonjai sokszor elferdítették az eredeti nézeteket.

Abban is jeleskedett, hogy elhunyt kollégákról megemlékezéseket írt. Ezek közül különösen kettő érdemel figyelmet: az egyikben a kitűnő vogulistától, etnográfustól és régésztől, V. Ny. Csernyecovtól köszönt el

egy Erdélyi Istvánnal közösen írt nekrológban, akire részben úgy is tekintett, mint mesterére. A másik A. H. Halikov kazanyi tatár régész volt, akit mindig megkülönböztetett tisztelettel emlegetett.

Köztudott, hogy a magyar őstörténethez, az ősmagyarság kapcsolataihoz kb. annyian „értenek”, mint anyanyelvünk rokonságához és történetéhez. Ez okul szolgált arra, hogy némelykor kommentálta a dilettánsok és a szakmailag (legfeljebb) félműveltek téveszmefuttatásait, amit a megbírált egyének természetesen igencsak sérelmesnek találtak... Még arra is kész volt, hogy nyilvánvalóan dilettánsok (Julku és Csihák) által szervezett rendezvényeken megpróbálja felvilágosítani a résztvevőket a tudományos régészet mibenlétéről.

Szorgalmas résztvevője volt előadásokkal a nemzetközi finnugor kongresszusoknak is, olykor tudósította is ezek eseményeiről a szaktársait.

Bőséges a szakirodalmi termése, háromszáznál is több tétel fűződik nevéhez. Igazi sikerkönyvvé vált a „Verecke híres útján...” című műve, amely két kiadást is megért.

Természetesen otthonosan mozgott mind a szellemi, mind a tárgyi néprajz területén, erre nagy szüksége is volt a sírbeli leletek kategorizálásakor és egyes leleteknek a hajdaniak hiedelmeiben való értelmezésekor.

Kutatási eredményei mélyen beépültek szakmai tudásanyagunkba.

Fodor István válogatott műveinek jegyzéke *

1971

Valerij Nyikolájevics Csernyecov 1905–1970. Archaeológiai Értesítő 98: 104 (társszerző: Erdélyi István).

1975

Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás.

Magyar História. Gondolat, Budapest.

A finnugor régészet fő kérdései. In: Hajdú Péter (szerk.), Uráli népek.

Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai. Corvina, Budapest. 47–75.

Suomalais-ugrilaisen arkeologian pääongelmia. In: Hajdú Péter (toim.),

Suomalais-ugrilaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 52–77.

* Ennél teljesebb, 2010-ig talán majdnem teljes munkásságjegyzék található a „Rénhírek – Elhunyt Fodor István – Nyelv és Tudomány” című honlapon.

1976

- The Main Issues of Finno-Ugrian Archeology. In: Hajdú Péter (ed.), *Ancient Cultures of the Uralian Peoples*. Corvina, Budapest. 49–78.
- Az uráli és finnugor őshaza kérdése (Régészeti áttekintés). In: Gulya János (szerk.), *A finnugor tudományágak és a tudományos ismeretterjesztés*. TIT, Budapest. 21–36.
- The Problem of Uralian and Finno-Ugrian Original Home (Archeological Survey). *Folia Archeologica* 27: 149–170.

1977

- Altungarn, Bulgarotürken und Ostslawen in Südrußland (archäologische Beiträge). Mit einem Vorwort von Sámuel Szádeczky-Kardoss. JATE, Szeged.
- Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet. In: Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András (szerk.), *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 79–114.
- Az uráli és finnugor őshaza kérdéséről (Régészeti áttekintés). *Az MTA II. Osztályának Közleményei* 26: 279–302.
- Az újabb szovjetföldi régészeti kutatások és a magyar őstörténet. In: Domokos Péter (szerk.), *Uralisztikai olvasókönyv*. Tankönyvkiadó, Budapest. 107–120.

1980

- Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. *Magyar História*. Második kiadás. Gondolat, Budapest.
- О хозяйстве древних угров. In: Ortutay Gyula (red.), *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Pars II*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 183–185.
- К вопросу об этнической интерпретации большеитиганского могильника. In: Ortutay Gyula (red.), *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Pars II*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 228–232.
- Les principaux problèmes de l'archéologie finno-ougrienne. In: Hajdú Péter (éd.), *Les peuples ouraliens*. Corvina, Budapest. 51–83.
- Őstörténet és régészet. *Magyar Tudomány* 141: 346–351.

1981

Az újabb szovjetföldi régészeti kutatások és a magyar őstörténet. In: Domokos Péter (szerk.), *Uralisztikai olvasókönyv*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest. 107–120.

1982

On Magyar–Bulgar–Turkish Contacts. In: Róna-Tas András (ed.), *Chuvash Studies. Asiatische Forschungen 79*. Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden. 45–81.

Die große Wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien. *Corvina Bücher*. Corvina Kiadó, Budapest.

1983

Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez. *Népi kultúra – népi társadalom* 13: 81–118.

1985

Роль финно-угорской археологии в изучении древней истории венгерского народа. In: Dienes István – Domokos Péter – Kodolányi János – Voigt Vilmos (red.), *CIFU 6. Studia Hungarica*. Syktyvkar 1985. *Acta sessionum. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság*, Budapest. 19–24.

Korai történelmünk új szintézise. Magyarország története I. 1–2. kötet. *Előzmények és magyar történet 1242-ig. Életünk* 1985: 741–752.

1988

A permi népek kialakulásával kapcsolatos újabb régészeti kutatásokról. In: Domokos Péter – Pusztay János (szerk.), *Bereczki Emlékkönyv* (Bereczki Gábor 60. születésnapjára). *Uralisztikai tanulmányok* 2. ELTE, Budapest. 139–146.

Kazárok és kabarok. In: Szombathy Viktor – László Gyula (szerk.), *Magyarrá lett keleti népek*. *Panoráma*, Budapest. 61–105.

1990

Language and Culture in the Ancient History of the Hungarians. In: Keresztes László – Maticsák Sándor (red.), *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 1A. *Sessiones plenares*. Debrecen. 145–156.

1992

Die Anfänge der ungarischen Landfuhr. In: Derék Pál – Riese, Timothy – Sz. Bakró-Nagy Marianne – Hajdú Péter (Hrsg./szerk.), Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien – MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien – Budapest. 135–144.

1996–1997

Alfred Halikov (1929–1994). *Archaeológiai Értesítő* 123–124: 179–180.

1999

Az eurázsiai sztyeppe népei. *História* 21: 22–26.

2000

Понятие языка, культуры и этноса в изучении древней истории венгров. In: Голдина, Р. Д. (ред.), Российская археология: достижения XX и перспективы XXI вв. Материалы научной конференции. 75 лет со дня рождения В. Ф. Геннинга. Удмуртский государственный университет – Институт истории и культуры народов Приуралья, Ижевск. 20–24.

Az uráli népek őshazája és őstörténete. In: Nanovfszky György (szerk.), *Nyelvrokonaink*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 19–22.

2001

László Gyula, a régész. In: Balassa Iván – László Emőke (szerk.), László Gyula (1910–1988) Emlékkönyv. Püski, Budapest. 150–270.

Az uráli őstörténet és a régészet. In: Maticsák Sándor – Zaicz Gábor – Lahdelma, Tuomo (szerk.), *Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére*. *Folia Uralica Debreceniensia* 8. A Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen. 143–162.

Finnugor régészet – egykor és ma. In: Pusztay János (szerk.), *Vade mecum! A huszonötödik óra*. A Berzsényi Dániel Főiskola Uralisztikai Tanszékének (1990–2001) jubileumi konferenciája (2001. április 26–27.). *Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai* 9. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola. Szombathely. 53–112.

Muinasungarlased. Ungari Rahvusmuuseum – Ungari Instituut – Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn.

2002

- Európai létünk kezdete. In: Csihák György (szerk.), Magyar történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Oktatási segédkönyv. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tudományos Tanácsa, Zürich – Budapest. 45–54.
- Prehistory of the Uralians (Finno-Ugrians) and Archeology. In: Julku, Kyösti (ed.), The Roots of Peoples and Languages of Northern Eurasia. IV. Oulu 18. 8. – 20. 8. 2000. Societas Historiae Fenno-Ugricae, Oulu. 143–162.

2004

- A magyar őstörténelem és az őstörténészek. História 26/9: 22–26.

2005

- Az ősi magyar vallásról. In: Molnár Ádám (szerk.), Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány I. Molnár Kiadó, Budapest. 11–34.
- Az ősmagyarság etnikai tudata és a Csodaszarvas-monda. In: Molnár Ádám (szerk.), Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány II. Molnár Kiadó, Budapest. 9–37.

2006

- A régészettudomány történetisége. A magyar őstörténet példáján. Archaeológiai Értesítő 131: 9–39.
- A X. Nemzetközi Finnugor Kongresszus, Joskar-Ola, 2005. augusztus 15–21. Archaeológiai Értesítő 131: 236–238.
- A magyarság származása és megtelepedése. In: Karádi Ilona (szerk.), A magyarok története. Officina '96 Kiadó, Budapest. 10–17.
- A magyar művelődés korai szakaszai. In: Kósa László (szerk.), Magyar művelődéstörténet. Osiris Kiadó, Budapest. 13–51.

2008

- Őstörténet és honfoglalás. Magyarország története 1. Kossuth Kiadó, Budapest.

2010

- Mire szolgáltak a szkíta aranyszarvasok? In: Molnár Ádám (szerk.), Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány III. Molnár Kiadó, Budapest. 7–18.
- Történelmünk kezdetei. Vasi Szemle 64/1: 3–30.

Meghökkentő „őstörténet” és művelői. In: Honti László – Csúcs Sándor – Keresztes László (szerk.), A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 83–120.

Meghökkentő „őstörténet” és művelői. In: Honti László – Csúcs Sándor – Keresztes László (szerk.), A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Második, bővített kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 87–124.

К вопросу о религиозных верованиях древних венгров. In: Zaicz Gábor (ed./ред.), Uralistics from Hungary. Уралистика из Венгрии. FU 11, Piliscsaba. 42–57.

A magyarok őstörténelme a kezdetektől 836-ig. Mutatványfüzet „A magyar történelem kronológiája” digitális változatából. Történelmi Társ. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2011–2013

Régészeti tárgyak a Néprajzi Múzeum finnugor gyűjteményében. Folia Archaeologica 55: 155–162.

2012

A keleten maradt ősmagyarok. Julianus barát útjáról – új megvilágításban. História 34/2: 3–7.

Őstörténeti viták és álviták. In: Molnár Ádám (szerk.), Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány IV. Molnár Kiadó, Budapest. 125–146.

A finnugor népek ősi lakhelyei. História 34/2: 3–9.

2013

Hajdú Péter Hóman Bálint őstörténeti könyvéről. In: Fancsaly Éva – B. Székely Gábor (szerk.), Obi-ugor és szamojéd kutatások, magyar őstörténet. Hajdú Péter és Schmidt Éva emlékkonferencia 2012. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 96–104.

2014

Honfoglalás kori magyar temető Cseljabinszk környékén? Magyar Tudomány 175: 562–565.

A rejtélyes 10. század. Korunk 25/8: 3–11.

A „kettős honfoglalás” elméletének forrásvidéke. Korunk 25/8: 75–81.

Elnöki zárszó – Megjegyzések a szekció első három előadásához. In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella –

Zsidai Zsuzsanna (szerk.), Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. MTA BTK MÓT Kiadványok 1. MTA Bölcsészettudományi Központ, Budapest. 55–61.
Néhány széljegyzet Juha Janhunen dolgozatához. *Finnugor Világ* 19/3: 10–16.

2015

A régmúlt kövületeinek vizsgálata a változó időben. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.), A történész műhelye. Komp-Press, Kolozsvár. 47–64.
Rokonaink-e a szkíták? *History* 5/12: 24–33.
A magyar őstörténet és a honfoglalás kor kronológiája. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

2016

Mikor volt a honfoglalás? A magyar történelem rejtélyei. Kossuth Kiadó, Budapest.
Nyelvek, népek, térképek (néhány észrevétel Juha Janhunen hipotéziséhez). *Archaeológiai Értesítő* 141: 217–229.
Honfoglalás kori tarsolylemezeink és keleti párhuzamaik. *Magyar Tudomány* 178: 723–731.

2017

О древнетюркских заимствованиях венгерского языка. In: Аникиева, Т. А. – Васильев, А. Д. – Курникова, О. М. – Филиппова, Т. А. (сост.), Историческая мозаика Евразии. Сборник статей к 70-летию Дмитрия Дмитриевича Васильева. Институт востоковедения РАН, Москва. 277–282.
Őstörténeti „tovább” képzés finnugristáknak. *Finnugor Világ* 22/3: 50–53.
Sámánok voltak-e táltosaink? *Ethnographia* 128: 510–523.
Hajdú Péter őstörténeti munkássága. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 5–36.

2018

Magyar régészek a háborús Kijevben. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
Az Észak-Kaukázus és a honfoglalás előtti magyarság. In: Bathó Edit (szerk.), Jászkunsági évszázadok. Jászkunság kutatása 2014. Tudományos konferencia a Jász Múzeumban. Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény. 6–15.

HONTI LÁSZLÓ

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék